

Szülővárosom néprajzi háttérü emlékei – Dicsőszentmárton

1986. január 1-jén, 40 évi lelkészi szolgálat után mint édesapa és nagyapa visszajöttem oda, abba a városba, utcába, házba, ahonnan az 1930-as évek elején, 11 évesen mint gyermek és unoka életútra indultam. Nyugdíjba jöttem, de nem nyugalomba. A szép, csendes napokat felhasználtam arra, hogy gyermekkori emlékeimet papírra vessem. Ennek a kornak is volt néprajzi háttere. Lelkészi pályafutásom néprajzi háttere mellett ezt sem hagyhatom szó nélkül.

Dicsőszentmárton a Kis-Küküllő menti Vízmellék néprajzi tájegység legnagyobb települése. A Balázsfalva–Parajd ország- és vasút mellett terül el. Kiss Lajos szerint a templomot Szent Márton püspök tiszteletére építették, aki dicső volt a szentek között (Kiss 1988 I.: 370). Az ő véleményét néhai Dankó Imre – aki Debrecenben élt – néprajztudós egészíti ki (Dankó 1994). Városunkban sohasem járt, de könyvtárnyi forrásmunkából megírta *Dicsőszentmárton etnokulturális képét*. Ebben megállapítja, hogy 10. századi település, és arra hivatkozik, hogy Szent Márton püspök tiszteletére Szent István király idejében épült a legtöbb templom. (A templomról később bővebben írok.)

Dicsőszentmárton első írásbeli említését Györffy György 1278-ra datálja (Györffy 1987: 561). Ez az időpont szerepel a városháza emléktábláján is. A fentiek szerint azonban korábbi eredetű. Az idők folyamán a település több változáson ment át, hol falu, hol mezőváros, hol város, hol nagyközség megjelöléssel szerepel. Az 1800-as évek elején Küküllő vármegye székhelye volt, ma már municípiummá fejlődött. Gyermekkorom éveiben mint mezőváros szerepel, falusi és városi jelleggel. A régi öregek szerint a falut 18 család alapította, melyek a mai unitárius templom környékén telepedtek le, a Bábahalmi utca alján. A falut a Bábahalmi utcával párhuzamosan folyó patak szelte át, vágta kétfelé. Fölötte, az Alszeg érintkezésénél egy fedeles híd állt. Mellette egyik felől kocsmá, másik felől bolt. Az öregek ünnepeken vagy esős időben ide gyűltek beszélgetni. „Megyünk a hídhöz” – mondták.

A falu belterülete • Az alábbiakban Dicsőszentmárton helyneveit mutatom be.

Szerek:

Egyházszer – a mai unitárius templom körüli cintermet, papi, kántori–harangozói telket foglalta magában. Zsellértelket is, melynek lakói az egyháznak napszámmal szolgáltak. Az Egyházszer volt a falu központja. A templom és papi lakás között a határra egy út vezetett. Az Egyházszertől keleti irányba, felfelé, a bal oldalon a falu a Pekri-kúriánál végződött, jobb oldalon pedig a Béli gróf palotájánál. Nyugati irányba, lefelé a Szilvási (Szilvássy) utcánál volt a faluvége.

Cigányszer – a Bábahalma felől jövő pataknak a Küküllőbe való torkolatánál levő rész, ahol cigányok laktak.

Béresszer – béresek lakta rész.

Utcák:

Bábahalmi utca – az Egyházszer mellett, nyugat felől északra a hasonló nevű faluba vezet.

Szentpáli utca – a Bábahalmi patak alsó folyása mellett van. Ez a hely a jobbágyok idején egy Szentpáli nevű uraságé volt, aki jobbágyainak telkeket adott, és házakat építtetett.

Nagyút vagy *Főutca* – széles volt, mint a szász falvak utcái, de szalmafedeles házai a telkek belső részein helyezkedtek el.

Beköltözéssel a falu terjedni kezdett. Különösen a zsidó kereskedők vásárolták meg a falu felső végén levő földeket és a házas telkeket, ahova lakásaikat és üzleteiket húzták fel. A falu népe az alsó végen építkezett. Így keletkezett és népesült be az Alszege a:

Szilvási utca. Az Ádámosi utcából nyílik a Küküllő felé, a vasúti töltésig. Területét egy ilyen nevű uraságtól vették meg a lakói. Az utcának csak a jobb oldala volt beépítve. Bal oldalon az uraság kúriája és az ahhoz tartozó park terült el. A kúria a Gál Béla tulajdonába került. A kollektivizálás után a gazdaság székháza lett. A park területét az 1945-ös földreformkor házhelyeknek osztották ki.

Ádámosi utca. A Bábahalmi utcától Ádámos falu felé vezet. Ennek jobb oldalán létesült a:

Hangás utca. Az ilyen nevű határrészre vezet. Telkeit inkább szegényebb emberek vásárolták meg, akik egyforma, bogárhátú házakat építettek ide.

A falu felső részén, terjedés folytán létesült a:

Malom utca. A katolikus templomtól a Küküllő partjaig vezet, ahol vízimalom őrlötte egykor a gabonát. Erről kapta a nevét. Ma gőzmalom működik ott.

A Főútból a szőlőhegybe vezet a *Szőlő utca*. Román gazdák laktak itt.

Ez a falukép a várossá nyilvánítás előtti századfordulói helyzetet tárja fel.

A külterület határnevei nyugatról, a dombói határ felől kiindulva:

Ózdi út – a dombói határ felső részén. Régebb itt jártak Ózdra, s az ózdiak Dicsőbe.

Bánt oldala – a nitrogényári Kolónia feletti oldal.

Sárospatak – fészekszerű völgykatlan. Jobb oldala lankás, a patak kettéválasztja.

Bal oldalán a patak forrásánál:

Ördög tövise – az országút felé eső, vízmosásos árok.

A völgybe való bejáratnál:

Kapus alatt – felette az oldallal:

Kapus tető. Innen kelet felé egy nagyobb mélyedés:

Hangás – egy kisebb mélyedés;

Küsvölgy – ettől keletre a Bábahalmi útnál, a hasonló nevű falu felé vezető út mellett;

Egyházszer – a Bábahalmi út keleti oldalán az unitárius egyházi telkek felett, egy patak kettéválasztja. Keleti oldala szántó- és legelőterület. Nyugati része szőlőoldal;

Tövisköze – az országút kanyarja (Radnót felé) és a Szőlő utca végében levő Szőlőhegy közötti rész;

Tyikuj – az Egyházszer és Tövisköze között kimagasló csúcs;

Függő – meredek kiemelkedés, mintha függne;

Zsidó – az előbbtől keletre Szőlőhegy;

Nyugó – a Zsidó fölötti hegyláncolat felső része, szőlős;

Sunka – szántó;

Ajdavány – a csüdőtelki határ mellett;

Küküllő mellett – nyugatra fordulva, vízfolyás mentén;

Túl a vízen – Csüdőtelke felőli határrész;

Sóspataknál – a Sárosról eredő sós vizű patak mellett;

Borzás alatt – a borzási kertek alatt;

Sáncközt – feltöltött hely;

Tanarok – az előzőn alul;

Buda-ré' – (vízi átkelőhely) szántó;

Felső rét – a Sárospataknak a Küküllőbe való torkolatáig, szántó;

Alsó rét – Sárospatakon alól;

Csihányosszeg – a Küküllő kanyarjában;

Hegymegett – a város felett emelkedő hegyen túli, a bábahalmi–kocsárdi–erdőalji–csüdőtelki határ közötti rész;

Bernád alatt vagy *Szénafű* – régebb kaszáló, utóbb szántó;

Bernád farka;

Tógát-hídja – A hegyekről lefolyó vizek itt megállnak, tószerűséget képeznek; egy martrész gátszerűleg elzárja, ide hidat építettek. Martosabb része kaszáló, gödrösebbje szántó;

Rogyella – az országúton belül, Kocsárd felé vezető keskeny sáv;

Cikakatető – az előbbi jobb oldalán levő magaslat;

Durugy János gödre;

Kis Márton gödre – a Cikakatétón belüli mélyebb részek. Egy-egy domb választja el őket egymástól;

Albert gödre;

Cikaoldal – a Cikakatető déli oldalán;

Tormás – a Cikaoldaltól keletre;

Kistormás;

Nagyotormás – egy-egy árok választja el őket egymástól;

Szénvonó tető – szénvonóhoz (kenyérsütéskor meghevült kemencéből a szenet kihúzó/kivonó faeszköz) hasonló terület;

Szénvonó oldala:

Fehérítő – kisebb mélyedés a hegyoldalban, kivájt katlan alakú;

Pad – az előbbi feletti fennsík, olyan, mintha az ember padon ülne;

Fehérítő rétje – a csüdötélki határ mellett, kaszáló;

Magyarifű – szántó és kaszáló;

Tekenyős – teknőszerű fekvése van, az erdőaljai határ mellett. A hegy megetti rész régebb szántó, majd legelő, ma befásítva egy része;

Lókert – Szilvássy Sándor lótenyésztő Küküllő menti területét kimondottan csak magyar gazdáknak adta el, akik a szántásra alkalmas részt kétholdas parcellánként megvették. A berek fűvét közösen kaszálták, s a szénát a maguk között megállapított jog szerint elosztották.

Erdők:

Eklézsia erdeje – az unitárius egyházközség erdeje;

Pekri erdeje – Pekri nevű földbirtokosé;

Gróferdeje – a gróf Béli Gergelyé;

Albert erdeje.

Utak:

Ózdi út – a dombói határ felé eső részen. Régebb itt jártak Magyarózdra;

Sárospatak útja – beletorkoll az ózdi útba, körutat tesz meg;

Párhuzamosan a patak bal partján vonul végig a Kapus alján az:

Ördögtövis útja – egyesül a Sárospatak útjával. Itt két dűlőt elválasztó, csermelyforma patak ered. Híd nélkül át lehet kelni rajta.

Bábahalmi út – a hasonló nevű falu felé vezet.

Pusztardő útja – az Eklézsia erdejénél.

Pusztardő – a Tekenyöstől az Eklézsia erdejéig elterülő rész. Valamikor erdő volt, ma szántó és kaszáló. A Pusztardő útja kétfelé ágazik: Fügötetején, a hegy tetején áthalad a Sunkán.

Kutak:

Egyházszers csorgó – az egyházszersi szőlők bejáratánál;

Eklézsia kútja – ahol a Pusztardő útja az országútból kitér, abban a derékszőgben;

Magyarifű útja – a Pusztardő útját folytatja. Itt volt Durugy Józsefnek a 44 holdas tagja, amelynek a tanyájában egy nagyon régi, bő vizű kút van. A hely tulajdonosáról *Durugy kútjának* nevezik. Előtte a hely a Ciuchina Gligoré volt. Az ő idejében *Ciuchina kútjának* hívták. Előtte a hely tulajdonosa egy Lajos nevű gazda volt. Becenevéről a kutat *Luja kútjának* nevezték el.

Pekri kútja – Pekriföldbirtokos tanyáján;

Sárospatak kútja – az ottani dűlőben, az út mellett.

A fentieket még szőkefalvi fungens koromban vettem magnóra 1973. január 23-án a Dicsőszentmártonban született és ott lakott néhai id. Barta Sándortól, akkor 59 éves földműves ny. gyári munkás, unitárius, 7 elemi osztályt és gazdasági iskolát végzett jó ismerősömtől. Eleget téve a szakmai előírásnak, nyugdíjas koromban más dicsőszentmártoni öregeket is megkérdeztem a hagyományról. Ennél töb-

bet senki sem tudott mondani. Az unitárius egyházközség levéltárában 1794-ből, 1816-ból is vannak dokumentumok, melyek tartalmaznak Barta Sándor által közölt határneveket. Adatközlését hitelesnek vélem, és értékesnek, főleg azért, mert a hagyományt a néprajz két társtudománya, a történelem és a földrajz is megerősíti. A *Révai Lexikon*ban értesülünk arról, hogy Dicső nagyközség lakosságát 1900-ban 2520 magyar, 730 román és 83 német személy alkotta. Fő tevékenységük a föld- és szőlőművelés volt.

Pekri Géza *Visszaemlékezések Dicsőszentmárton multjára* (Pekri 1936) című írásában olvashatjuk, hogy kevés, cseréppel fedett ház volt Dicsőben, a tisztviselők szalmafedeles házban laktak. A Főúton még az 1930-as évek elején is zsidó kereskedők domináltak. Az Ádamosi utca elejétől kezdve a Főúton végig haladva kb. 30-35 zsidó üzletre és egyéb kereskedelmi létesítményre – deszka-, gabonaraktárra, szódavízgyárra, fuvarozási vállalatra – emlékszem. Emellett a zsidók Dicső szellemi életében is fontos szerepet tölthettek be.

A sok határbeli helynév minden írott dokumentumnál fényesebben igazolja Dicső etnikai eredetét, csupán egyetlenegy idegen hangzású név van: Tyikuj – a többi magyar.

Gyermekkorom Dicsőszentmártona kicsi, de sokszínű település volt. Az 5724 lakos román, magyar és zsidó nemzetiségű volt, cigányok is laktak, de számukat a magyar és román statisztikák foglalják magukban. Felekezetiileg is sokszínű volt.

A felekezetek közül a legrégebbi, a legkisebb az unitárius volt, az egyetlen helybeli gyökerű közösség, 90%-ban az alszeg lakói, akik föld- és szőlőműveléssel foglalkoztak. Hagományos falusi életformát folytattak, rendtartó, zárt közösség volt. Az évek folyamán lélekszámuk növekedett, de arányuk csökkent. 1882-ben a 1731 lakosból 475, 1936-ban az 5724-ből 899 volt unitárius, a városi részen csak néhány kézműiparos és értelmiségi tartozott közéjük. Őket időben a románok követték. Az 1816. évi unitárius egyházi vagyonösszeírásban csak két rendes egyházközség volt, az unitárius és a görögkeleti (disunitus). 1822-ben a dicsői románok görögkatolikus vallásra tértek át. Az átkos időben újra görögkeletiek lettek, a rendszerváltás után kevesen tértek vissza görögkatolikusoknak. A románok nagy része, ahogy már szóba esett, a Szőlő utca felső részén lakott. Létszámuk 1936-ban 1600 volt. A reformátusokat 1816-ban lévita vezette, a szőkefalvi egyházközség filiáját alkották. Létszámuk 1882-ben 498 volt.

Beköltözésükkel mezőgazdasági családok, gyári munkások, iparosok, cselédek gyarapították a gyülekezet előbb feltüntetett létszámát. Mind a városi, mind a falusi részen laktak zsidók, és mind izraelita vallásúak.

A katolikusok a reformáció után csak annyian maradtak, hogy a Felső temetőben egy kriptá felé épített kis kápolnában elfértek, amikor a szőkefalvi plébános misét szolgáltatott nekik. Idővel iparosok, építőmesterek, gyári tisztviselők betelepülésével számuk 1000-re emelkedett. Csak a városi részen laktak.

Gyermekkorom emlékezete két Dicsőszentmártont őriz, egy várost és egy falut. A kettőt az unitárius templom és a széles piactér választja el egymástól. A jár-

da is választóvonal közöttük. Aszfaltjárdát csak a városi rész érdemelt. A falunak meg kellett elégednie döngölt földű gyalogjáróval.

A település a nyugati bejáratnál a falurésszel kezdődik. De ennek eleje is városi jellegű, a déli oldalra 1915-ben nitrogéngyár épült. Szembe, az északi oldalon, alkalmazottai részére a Kolónia tisztviselőtelepen szép, német stílusú házakat épített. A déli oldalon, a gyár közelében épült a kicsi állomás. A gyár termékeit itt tették vagonra, de személyszállítást is szolgáltatottak.

Az Alszeg többi része – az Ádámosi utca és mellékutcai – falusi jellegű, amint Barta Sándortól is lejegyeztem és az előbbieken említettem. A lakosok, anyagi erejükhöz mérten, módosabb, oszlopos tornácú, középszerű pitvaros, konyhás-tisztaszobás házakban, valamint szegényes házakban laktak.

A régi falura néhány, a telek belsejébe épült ház emlékeztetett. Mindegyik cseréppel fedett volt. Lakói tősgyökeres dicsői föld- és szőlőművesek. Néhány román és református család mellett, zömük *hagyományos, iratlan törvényű rendtartó unitárius közösséget alkotott*. A néprajzi hátteret ők biztosították.

Az Alszeghez tartozott, amint azt már Barta Sándortól tudjuk, a Cigányszer is a Bábahalmi patak és a Küküllő találkozásánál. A lakosok jó része napszámos, de sokan kőművesek voltak. Kiemelkedett közülük Szabó Frici kutyapeccér és illemhely-takarító. Nappal a bódorgó kutyákat fogdosta egy hosszú botra szerelt dróthurokkal, s tette a szekerén lévő ládába, éjjel meg az illemhelyeket takarította.

A cigányok elitjét a zenészek és sírkőfaragó mester alkották, ők nem vegyültek a többi cigány közé. Az egyik zenekar tavasszal és nyáron a Szilvássy és Erzsébet parkban a városi fiataloknak húzta a modern táncrendet: tangó, keringő, foxtrott és néha egy-egy csárdás is. Ősszel és télen a Kárpáti vendéglőben táncoltatta őket. A másik zenekar az Alszegben, a fonóházban vagy udvarán, ritka esetben a Teremben húzta a falurész legényeinek és leányainak Szőkefalva már ismertetett táncrendjét. Ezek a fiatalok is szerettek a „féloláhosba” beénekelni.

A falurészhez tartozott a Bábahalmi utca. Az Ádámosi utca keleti sarkától indul a Piac tér mellett északra Bábahalma felé. Az utca elején zsidó kereskedő üzlete állt, majd cipésműhely és mészárszék következett. Ezeket követte a polgármester után a település rangban második emberének, a bírónak a háza. Ő a falurész érdekét képviselte. Utána vendéglő, iker kuglipálya állt.

Ezek helyén ma többemeletes tömbháznegyed emelkedik. Szerencsére egy módos parasztgazda oszlopos tornácú háza megmenekült a lebontástól. Vele szemben áll a városháza, északi szomszédságában egy szegényparaszt törpe házikója. Ezzel a falurész ismertetését be is fejeztem. Mielőtt a városi részre térnék, még meg kell említenem a két társadalmat összekötő „proletár” Csorgó utcát. Az unitárius kántori és a vele szembeni harangozó lakás között kanyarodik az Egyházszer szőlőoldal és a patak partja között, a nevet adó csorgó kútjáig.

Most a városi részre térek, amely a piactér déli sarkán álló gimnáziumnál kezdődik, az északi oldalon halad, ettől keletre egészen a Salamon kútjáig. A gimnázium, amint az épület homlokzatán a római számok jelzik, 1888-ban épült. Ma-

gyar nyelvű fiú és leány elemi polgári iskola kapott benne helyet. Trianon után megszűnt a magyar oktatás, és román nyelvű algimnáziummá alakult.

Továbbhaladva, ha nem is pontos sorrendben, a következő épületek maradtak meg emlékezetemben: Erdős Izidor zsidó ügyvéd emeletes háza mellett volt Szabó Károly férfi- és női fodrászüzlete. Majd a szintén zsidó Kálmán Bernád emeletes háza következett. Az emeleti részen a család lakott, a földszint utcára nyíló részében textilüzlet kínálta áruit. Az itt vásárolt anyagot az udvaron működő szabóműhelyben dolgozták fel elegáns öltözőkké.

Ebben a sorban a Librum papír- és könyvüzlet tulajdonosa ifj. Gvidó Béla volt. No meg a cukrászda is emlékezetembe vésődött, hiszen sokszor ízleltem édes készítményeit. Erzsébetvárosból idetelepedett szász család tulajdona volt. Az itteni épületek sorából kiemelkedett az egyetlen magyar fűszerkereskedés, Albert János üzlete. Az emeleti szobákban itt is a család lakott. Udvarán működött a Dosztál alapította Erzsébet-nyomda, melynek igazgatója egy időben Sipos Domokos volt. Az itt megjelent értékes irodalmi alkotásokról Balogh Edgár tollából a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* I. kötetében olvashatunk (Balogh 1981). A *Kis-Küküllő* című hetilap is itt látott napvilágot. Albert Jancsó háza előtt parkoltak az egyes kétlovas fiákerok, a város közlekedését ők bonyolították le. A további sorrend újra elhomályosult, de ezen a soron őrzöm a „szódavízgyár” emlékét. Ennek is zsidó ember volt a tulajdonosa. Stráfszekerén hordta ki a város vendéglőibe vagy más megrendelőkhöz a szivattyús üvegekbe töltött szódavizet. Mi, gyermekek élvezettel érintettük meg a szivattyú fémvégét, s örömmel ittuk a kifröccsent tartalmát. A nagyok a híres „küküllőmenti tüzet” hűtötték vele. Emlékezetem megint botladozik, nem emlékszem világosan, hogy Rössler vendéglőse vagy Révész bankáré volt az az emeletes ház, amely később, az 1930-as évek második felében a három magyar történelmi egyházközség tulajdonába került. Földszinti részét üzletek bérelték, az emeleten a magyar egyházak közös kulturtevékenységet folytattak. Ezért lett Magyar Ház a neve, s ma is így hívjuk. Ennek a háznak a közelében találtuk a földbirtokos Pekri család kúriáját, széles parkjával. Teniszpálya is volt itt. A főutcán lakó fiatalok nyári délutánonként itt ütögették a labdát. A Pekri-kúrián túl nevezetesebb épület volt a Cartea Românească, a dicsői magyarok nyelvéen a Kártya nyomda és könyvkereskedés. Majd a Pekri család adományozta telekre épült a katolikus plébánia és a templom. Utóbbi a párizsi Trinité templom mintájára készült 1898–1899-ben, román stílusban. Első plébánosa Puskás Gergely volt. A templom után a posta impozáns épülete következett. Egy kis utca nyílt a domb irányába. Ennek sarkán, a postával szemben állt a City. Gyermekkori emlékeim szerint a katolikus egyházé volt, emeleti termében vallásos ünnepélyeket rendeztek, földszintjén üzlethelyiségek voltak. Ezt követte a Gyárfás-bank, hivatalos neve Küküllői Takarékpénztár, igazgatója Gyárfás Elemér volt. A bank mellett a vámosudvarhelyi szőlőbirtokos dr. Pállfy Ferenc ügyvéd lakása és irodája állt. Mellette kanyarodott északra, majd keletre s újra északra a Radnóti út. Keleti sarkán túl áll a törvényszék, járásbíróság és a telekkönyvi hivatal épülete.

Majd széles park után következett a díszes, az akkori Erdély legszebb vármegyeháza. Alpári Ignác pesti műépítész tervei alapján épült 1889–1896-ban. A vármegyeházat követte a Cerc, valamilyen katonai épület. Itt indult ki a dombra vezető Szőlő utca, melynek felső részében a román földművesek laktak. Az utca végében létesült Gyalay Gyula tehenészete és tejtermékeket előállító üzeme. Ugyanitt található, szép környezetben, a baptisták imaháza.

Visszatérve az utca elejére: keleti sarkán állt a főszolgabíróóság tornyos épülete. Ezt követte a „villasor”, vidéki magyar birtokosok ilyenszerű építményei. A Fő út északi sora a Salamon kútjánál végződött, tulajdonosáról kapta a kút a nevét. Ezután következett a Csüdötélki utca, a hasonló nevű falu felé vezetve. Nevezetessége Korodi kovácsműhelye volt.

Visszafordulok a Fő út déli sorának elejéhez. A Székely vendéglőnél kezdődött. Így hívták a tulajdonost. Az északi soron nem, de itt már találtam néprajzi hátteret. A helynév keletkezése figyelemre méltó. Székely Dezső vendéglőjét régen lebontották, helyébe tömbháznegyed épült, de az ma is Székely blokkja. Az autóbusz is a Székely előtt állt meg. Néhány földszintes ház után következett a zsidó „Csaló” Schwarz kocsmája, italozó vendégei tudták, mivel érdemelte ki ezt a ragadványnevet. Szentpéteri Kata néni bódéjára jól emlékszem, édes árúját sokszor vásároltam. Ezután a református egyházi épületek következtek. Az 1800-as évek elején még a legkisebb létszámú egyházi közösség volt Dicsőben a református gyülekezet, lévita gondozásában. Régi temploma a felső unitárius temető alatt állt. Az 1930-as évekre a legnagyobb lélekszámú egyházközsége lett Dicsőszentmártonnak. A fronton, emeletes épület földszintjén a zsidó Citron kereskedő bérelt üzlethelyiséget. Emeletén a felekezeti iskola működött. Trianon után néhány évig polgári leányiskola is volt itt. A boltíves bejáraton belépve, a tanterembe vezető lépcső mellett volt és van a templom ajtaja. A templom belsejében, a nagyobb befogadóterület érdekében, körkarzat várja az Istent kereső híveket.

A jelenlegi templom 1889-ben épült Szilvássy Sándor földbirtokos áldozatkész anyagi támogatásával, első lelkésze Cseresznyés Ödön volt. Gyermekkoromban Adorján Gábor volt a lelkész. A templom udvarára épült a parókia is. A kántori lakás a szomszédos Szentpáli utcában, külön épületben volt. A református épületek szomszédságában Salamon Neufold zsidó társkereskedő háza és textilüzlete állt. Majd szép virágágyásos terület mögött találjuk a gróf Béli család kastélyát. A család elődje a mezőségi Báldról települt Dicsőbe, s lett házassága révén az unitárius Vargyasi Dániel családi birtokának tulajdonosa. A kastélynak is szép parkja volt, szintén az ifjúság kedvére, tenispályával. A kastélyt bérházak követték. Némelyikben üzletek nyíltak, nagyanyám szavajárása szerint: „Kolóniás Stein” tulajdonaként. A bérházsor végét emeletes ház zárta. Ma Krámának hívjuk, akkori tulajdonosának neve szintén kihullt az emlékezetemből. Udvarán heti- és nagyvásárkor a piacozó szekerek kaptak helyet. Földszinti vendéglőjében a vásárt kötők áldomásoztak. Emeletén vendégszobák fogadták az átutazókat.

A vendéglőn túl, egy szűk sikátor szemben lévő sarkán illatozott a zsidó Fischer illatszerboltja. Az itt következő soron volt a zsidó Farkas Mózes és fiának órajavító műhelye. Az itteni házsor végén állt Kocsárdi Weisz textilüzlete. A Székelytől eddig tartó részen volt a zöldségpiac. A faluról jött árusok egy kis fejőszéken kuporgva, a járda szélére terített újságpapírszönyegen kínálták áruikat.

Kocsárdi Weisztől jobbra széles tér nyílt. Üzlete mellett volt egy román ügyvéd lakása és irodája. Majd a Szinti mézárszék után a Nemzeti Bank következett. A tér alsó részét a Pénzügyi Palota tekintélyes épülete zárta. A tér túlsó felén visszatérve, a Khel Bogdán fogorvos karosszékében gyerekkoromban keserves perceket töltöttem. A tér keleti sarkán álló Royko patikánál kiérkezünk a Fő útra. Déli során Fodor emeletes szállodája adott szállást vendégeinek. Itt volt a zsidó Svéd Margit orvosi rendelője, Ocsvári szíjgyártó üzlete kínálta hámvásastékát a lovas gazdáknak. Majd a tornyos Albina Bank segítette a román földvásárlókat. Sarkánál indult befelé a róla nevezett Albina utca. Bal oldalán létesült később az adventista imaház. Az Albina utca bankkal szembeni sarkán Gyalay Gyula tejterméküzlete volt. Ezt követően „kalapos Micinél” készültek a női fejre valók. Egyik emeletes épületben a Gáz-irodára emlékszem. Ebben a sorban állt Szócs Mózes doktor úr emeletes háza. Majd a rabbi parókiájára emlékszem.

Amint megfigyelhető volt, és ahogy már említettem, a főúton többnyire a zsidó kereskedők domináltak, közösségük méltón megérdemelt egy lelki hajlékot. 1902-ben fel is épült a díszes kivitelű zsinagóga. Elárvult sorsáról s hívei egykori létszámáról már beszámoltam. A zsinagógán túl, néhány épülettel tovább a Barta Sándor által is említett Malom utca sarkához érünk, mely a katolikus templommal szemben halad a Küküllő partjáig. Az itt őrlő vízimalomnak szombati vámja már 1816-ban is az unitárius belsőembereket illette. Az én gyermekkoromban is így volt. A Malom utca jobb oldalán volt a katolikus felekezeti iskola, bal oldalán Szakács asztalosműhelye működött. A sarkon Csonka Jóska bácsi patikája várta a gyógyulni vágyókat. Kiérve a Ligeti bankár háza állt. Ernő fia mint európai hírű zongoraművész gyarapította a dicsői születésű neves emberek számát. A szintén zsidó László Géza nagykereskedőnél szerezték be áruikat a falusi kisboltosok. Ebben a sorban épült a Kárpáti szálloda és vendéglő, mozi-teremmel. Gyermekkoromban némafilmeket néztünk, a cselekményt feliratokból ismertük meg. Alkalmadtán színházteremmé alakult. Itt vendégszerepeltek időközönként Erdély híresebb színtársulatai. Helybeli amatőr színjátszó csapat is szórakoztatta a dicsői közönséget. Szépségkirálynő-választó ifjúsági bálók is zajlottak itt le. Vendéglőjében, ahogy már említettem, esténként dicsői cigány zenészek muzsikáltak. A Kárpáti mellett, egy kis zsákutcában működött a szász Elzeszer pék sütődéje. Finom kiflijét reggeli kávénkba áztattuk, sósperecét jóízűen ropogtattuk. A zsákutcán túl, a főúton tovább haladva megint mellékutcahoz érünk. A vármegyeházával szemben, a Kós Károly stílusában épült óvodánál egy utca halad a Küküllő irányába, nevét később említem. A mellékutcán túl, a Fő út sorrendje emlékezetemben szintén elbizonytalanodott, de a következők megmaradtak. Itt volt az unitárius Gálna Do-

mokos temetkezési vállalata. Üveges gyászokcsija vitte utolsó útjukra az örök hazába térőket. Itt, a villasorral szembeni egyik szép házban született Ft. Ferencz József magyarországi unitárius püspök, a hasonnevű erdélyi Főpásztor unokája. Édesapja, dr. Ferencz Ákos a városban árvaszéki ülnök volt. Elit magyar emberek laktak ebben a sorban, mint Fazakas Sándor, volt szolgabíró, herepei birtokos, Béla, Barabás, Báthory, Vajda – mind Bélák és mind ügyvédek. Itt lakott szép kúriájában dr. Pataky Sándor magyarsárosi birtokos.

A Fő út déli sora a Kovácsi-kúriánál végződött. Innen indult a Sándor János út a Küküllő hídjáig. Az út bal oldali bejáratánál levő sarokház gyermekkoromban Gyalay József kórházi gondnok és szőlőbirtokos hajléka volt. Ettől keletre, a csüdtelki út jobb oldalán haladva, a Kroch téglagárhoz értünk.

Visszatérek a Pénzügyi Palota keleti sarkához. A Fő úttal párhuzamosan innen indul ki az Új út. Magyar és román földművesek lakták egymás szomszédságában. Itt működött Ciuchina pálinkafőző üstje. Ebben az utcában készítette a hordókat Szabó kádár. Vele szemben volt a Jáger család kovácsműhelye. Az utca nevezetessége egy építésmérnök, szépen gondozott kert ölében elhelyezett, vilaszerű háza volt, amely ma gyermekkórháznak ad helyet. Az utca másik nevezetessége a Kós Károly stílusában épült állami elemi iskola. A vármegyeházával szemben a Fő útról ide vezető utca ezért viseli az Iskola utca nevet. Érdekes összefüggés, az utca elején Kós Károly stílusában óvoda áll s a végén az ő stílusában épült iskola.

Az Új út is a Küküllő hídjáig halad. A hídon átlépve szép térre érünk. Itt gesztenyefák árnyékában, léckerítéssel körülvéve terült el, a tragikus sorsú magyar királynéra emlékeztetve, az Erzsébet-park, szép nyári estéken a városi rész ifjúsága táncolgatott itt. Az Erzsébet-park keleti oldalán nyílt a Szőkefalvi utca, a hasonló nevű faluba vezetve. Ebben üzemelt Kispál gőzmalma.

A park mellett az Állomás utcán a Nagyállomáshoz jutunk.

A park nyugati oldaláról indulva, millenniumi gesztenyefasor árnyékában, a kórházhoz érünk. Sándor János főispán idején, Szócs Mózes doktor igazgatása alatt 1897-ben épült a vármegyei kórház. Mellette létesült később, 1912-ben az elemegógyintézet. Nevezetessége: az akkori Magyarországon először itt vezették be a betegek családi gondozását. Ez abból állt, hogy a könnyebb betegeket házimunkák végzésére kiadták a gazdákhhoz, akik a beteg megfelelő ellátásáról kedvező egészségügyi körülmények között gondoskodtak. A gazda minden betegért napi egy korona tartásdíjat kapott, emellett a kórház konyhakertjét is a betegek gondozták, valamint a sertéshizlaldai munkát is ők végezték.

Gyermekkoromból jól emlékszem, nagyapámék minden hónap végén leküldtek a kórházi pénztárhoz, hogy a bagót rágcsáló, de Eldorádót szavaló ruszin Nikita Mari néniért járó fizetést felvegyem. A gyógyintézet egyik könnyű betege, Péter bácsi minden újév hajnalán meztelenül fürdött a Küküllő jéghideg vizében. A hídon és a parton állók dideregve bámulták. Bolond Ambrus a mozi élő reklámja volt. Mindkét oldalán földig érő deszkatáblára volt ragasztva a soros előadás plakátja.

Gézát így üdvözlöttük: Géza, kék az ég. A kórház telke mellett Perzsa nevű asztalos gyalulta a deszkáit. S a szomszédságában Szabó Lajcsi András gazdánál fejeződött be a városi rész.

Amint végigjöttünk a városi részen, láthattuk, hogy azt a zsidó kereskedő és vállalkozó mellett magyar kézműiparosok – cipőkészítők, szabó-, asztalos-, kovácsmesterek, kádárok, mészárosok lakják. Román állami közigazgatási tisztviselők, gimnáziumi tanárok, lelkészek, magyar értelmiségiek, gyári, bank- és magántisztviselők, lelkészek, tanítók, ügyvédek, orvosok, bankárok – utóbbiak között zsidók is voltak. Legtöbbjük betelepült, kevés volt helybeli gyökerű. A földbirtokosok közül is kevés volt a helybeli származású. Csak két földbirtokos, Pekri és Kovácsi tekinthetők annak.

Dicsőszentmártonról az eddig nyomtatásban megjelent román és magyar nyelvű ismertetőikben csak a városi rész szerepel. A falusi részről szó sem esik. Éppen ezért szeretnék a vele kapcsolatos néprajzi háttérrel foglalkozni.

További soraim fókuszában az unitáriusok állnak. Nem elfogultságból, nemcsak azért, mert egy felekezetet alkotnak, hanem mert amint már említettem, egyetlen helybeli gyökerű társadalmi csoport. Hagyományos, egységes, zárt közösség, már földrajzi elhelyezkedésében is. Legtöbbnyire a falurészen, egymás szomszédságában laktak. Néhány román és református földműves telepedett közejük. Feltételezésem szerint elődeik már a reformáció előtt itt éltek. Az unitárius közösség alapozza meg Dicsőszentmárton néprajzi háttérét, ennek legerősebb bizonyítéka a templomi ülésrend. Ennek ismertetése előtt szeretnék egy pár szót írni a templom történetéről.

Arra a kérdésre, hogy a jelenlegi templom mikor épült, pontos évszámmal nem tudunk válaszolni. Egyes történészek a 12. századból eredeztetik. Dankó Imre megállapításából tudjuk, hogy kisebb méretű elődje a 11. században ugyanezen a helyen állt. Földrajzi fekvése is – dombra épült – erre utal. Bertényi Iván és Gyapay Gábor *Magyarország rövid története* című könyvében olvasható ezzel kapcsolatosan: „A templom nem a várban, hanem mellette található, a közelében a váralján kialakított alkalmas helyen terült el a várostér, itt tartották a vásárnapokon, azaz vásárnaponként a legkorábbi vásárokat. A harang hívó szavára az összegyűlt sokadalom Istentiszteletra bevonult a templomba.” (Bertényi–Gyapay 1992: 48.)

A templom és piactere egyházunk történetében jelentős szerepet töltött be. Megalakulása, 1568 után az első időkben a tevékenységét meghatározó zsinaton minden papnak és iskolamesternek meg kellett jelennie, saját költségén. Ezért a kiválasztott helységnek két feltétellel kellett rendelkeznie: egyfelől állandó piactérrel, ahol a zsinat tagjai a maguk és barmaik számára a szükséges dolgokat megvásárolhatták, másfelől „A nagyszámú tömeg befogadására terjedelmes térfogatú templomra volt szükség”. Ilyen csak Kolozsváron, Tordán, Szitáskeresztúron (Székelykeresztúr), Désen, Dicsőszentmártonban volt. (Kénosi Tózsér–Uzoni Fosztó 2005: 261.)

Évtizedeken át sokadalmi harangozásért, még a 19. század utolsó negyedében is, bért fizettek az egyháznak.

A templom történetét a portikusz külső falán elhelyezett tábla a következőképpen ismerteti. „Történelmi műemlék a 13–14. századból. Nyilvántartási száma: MS – II – m – A – 16042. Fő alkotóelemei: Hajó, Portikus és Torony. [...] A dicsőszentmártoni unitárius egyházközség a tordai gyűlés (1568) és a vallásszabadság kimondása után az elsők között alakult meg, és így a meglévő templomot unitárius templomnak nyilvánították. Ma a város egyetlen középkori műemlék épülete. [...] Építési idejére vonatkozóan írott adat nincs. Arra a még meglévő építészeti elemekből, formákból, sajátosságokból lehet következtetni. Egyik ilyen sajátosság a kelet-nyugat tengelyében való elhelyezkedés. Eredetileg csúcsíves gótikus stílusban épült, de a többszöri – nem mindég szakszerű – javítások, átalakítások során ezt a jellegét elveszítette. Az ablakok 1755-ben nyerték el mai formájukat. A torony eredeti zsindefedélét 1891-ben cserélték bádofödélre. Jóval később épült hozzá a déli oldalon lévő portikus és bejárat. A gótika egyetlen megmaradt nyoma a torony alatti bejárat belső ajtója fölötti, kőből faragott csúcsíves falrészleten látható. A torony nyugati falán kívül egy emlékkő található a következő felirattal: HF.G.W.R.A.D. 1599. – valószínűleg a torony építési éve. [...] A templomot kívülről összesen 13 támpillér erősíti meg, melyek közül a kőből épültek eredetieknek számítanak, a téglából valók pedig később épültek. A 98 kazettából álló, népi motívumokkal és más sajátos elemekkel díszített festett mennyezet 1769-ben készült. A szószék 1765-ből, az értékes szószékkorona 1764-ből való. [...] A feljegyzett fontosabb javítások, újítások évei: 1743, 1756, 1796, 1842, 1881, 1891, 1904, 1960, 1997.”

Lépjünk be Dicsőszentmárton és környéke egyetlen legrégebbi műemlék épületébe!

A templombelsőnek két néprajzi vonatkozása van: egy tárgyi és egy társadalmi. Az első díszítésében nyilvánul meg. Az úrasztala felett búzakoszorú van, két felén egy-egy kopjafamintás csillár. Egymásnak ellentétei. A búzakoszorú az élet folytonosságát jelképezi, s már gyermekkoromban ott volt. A kopjafaminta mint népművészeti alkotás csak két évtizede került be a templomba. Maga a kopjafa ősi fokon a halott képmása. A két ellentét jól megfér egymással.

A társadalomnéprajz az ülésrendben nyilvánul meg. Gyermekkorom templomi gyülekezete apáról fiúra hagyományozódó, iratlan törvényű, zárt közösség volt, mely az egyén sorsát irányította. Már a belépést is ez szabályozta. A harangozás alatt a házasférfiak a templom déli bejáratánál, a portikusz előtt gyülekeztek. Beszélgetve vártak a „behúzás”-ra. A harmadik harangszóra elsőnek a kántor lépett be, s a templomhajó keleti karzatán levő orgona mellett foglalt helyet. A toronyból a harangozó is ide, a fújtató mellé jött, amelyet lábbal hajtott. Erre a kántor az orgonát megszólaltatta. Hangjára a házasemberek beléptek, rangjukat, családjukat megillető padjaikba ültek. A bejáratától jobbra, a déli falnak két támlás pad van támasztva. Régebb a patrónusok ülőhelye volt. Gyermekkorom-

ban a középosztálybeli férfiak ültek ide: a Felszeghy, József, Szathmáry, Vajda, Varga nevűek.³⁶

A bejáratnál szemben, a templom piacának északi felén volt a szószék az 1764-ben készült ékes koronával. Mellette keletre a támlás papi szék. A templom piactól jobbra vannak, egymással két párhuzamos oszlopban a földműves házaseberek családi padjai, a Bartha, Béres, Csiki, Czikra, Durugy, Füleki, Miklósi, Molnár, Oszváth, Pál, Pálfi, Papp, Szabó, Szántó, Székely, Udvar nevűeké.

A férfiak másik csoportjának, a legényeknek helye a templom keleti bejárata feletti karzaton van.

A templom déli bejáratától balra található az asszonyok egymással párhuzamos két padoszlopa. Elkülönült ülőhelyeik nincsenek, de azért a rang és korkülönbség gyermekkoromban az asszonyoknál is érvényesült.

A belsőemberi és a tisztviselő családok nőtagjai a férfiak bejáratánál, a déli ajtón vonultak be, s az asszonyok első padsoraiba ültek. A belsőemberek asszonyai és leányai a bejárat melletti, a tisztviselő családok nőtagjai a szószék melletti első padba ültek.

A „fejkenős” földműves asszonyok és leányaik a torony alatt, a nyugati ajtón léptek be, s a „kalapos úriasszonyok” háta megettől padokba ültek. Elöl az idős asszonyok, a leányok csoportja a legények karzata alatt foglaltak helyet. Amikor a gyülekezet tagjai mind elfoglalták helyeiket, utoljára belépett a lelkész, s így tesz ma is. A hívek itt is felállva köszöntik őt, aki ezt főmeghajtással viszonzozza.

A templomi ülésrend a családi otthon képét tükrözi. Ha a fiatal leány, férjhez menvén, anyósával egy hajlékban lakott, akkor a templomban is az ő padjában ült. Ha az ifjú pár a menyasszony családjához telepedett, akkor a férj a templomban az apósa padjába ült. Ha a gyermektelen házaseMBER valamelyik rokona fiát örökbe fogadta, az férfikorba kerülve elhagyta családjá padját, s a templomban örökbe fogadója mellé ült.

Általában egy padban két család leszármazottai is ülnek. Az ülésrend apáról fiúra öröklődik. A vérrokonság mellett a műrokonságot is tükrözi. Valamikor Papp Sándor és Szabó Lajcsi András jó komák voltak. Egy padban foglaltak helyet. Leszármazottaik ma is ott ülnek, valamint még Lajcsi András veje, mert házassága révén az ő házában telepedett le. Így az a pad három család tulajdona.

A templomi ülésrend határozta meg az úrvacsoravételt is. A hívek rang, nem és kor szerint álltak körül az úrasztalát. A férfiaké az elsőség. Két csoportban álltak ki. Az első csoport élén a tisztviselők, mellettük az idősebb házaseberek járultak az úrasztalához. Majd a fiatalabb házaseberek csoportja következett. Mindkét csoporton belül a korkülönbséget tiszteletben tartották. A házasebereket a legények követték, konfirmálási sorrendben. A férfiak után az asszonyok jöttek, két csoportban. A társadalmi rang közöttük is érvényesült. Elsőknek a belsőemberek

³⁶ A családok neveit Lukács Sándor, egykori lelkész-esperes hátrahagyott, 1938. évi jegyzeteiből írtam ki.

s a tisztviselők feleségei álltak ki. Őket az idősebb földműves asszonyok csoportja követte. A második csoportban a fiatalabb földműves asszonyok részesültek úrvacsorában. Végül a leányok kor szerinti csoportja zárta az úrvacsorával élők sorát.

A templomból való távozást is íratlan törvény szabályozta. A lelkész utolsónak lépett be, de elsőként ment ki, szintén a déli ajtón. A portikuszban megállt. Utána a „kalapos” asszonyok következtek. A hátsó padban ülő tisztviselőket a földműves férfiak követték, a korkülönbséget tiszteletben tartva. A lelkész a mellette elmenő híveitől kézfogással búcsúzott. A földműves asszonyok a torony alatti nyugati ajtón távoztak, hátuk mögött a leányok soraival, kiket a karból lejövő legények kísértek. A gyülekezet az orgona hangjára ült be a templomba, s úgy is távozott. Ezért a kántor és a harangozó, akik elsőeknek jöttek be, utolsónak léptek ki.

Nyugdíjas koromra a hagyomány némileg meglazult, de emléke azért megmaradt. A nem és kor szerinti ülésrend érvényben van. A férfiak és az asszonyok ma is külön-külön, az eredeti padsoraikba ülnek. A támlás hátú pad ma is elkülönül a többi férfitól, mára a nyugdíjas értelmiségieké lett. A földműves osztály mint társadalmi kategória eltűnt. A leszármazottak gyári munkások, iparosok, szakképzett foglalkozásúak. Amikor templomba jönnek, apáik, nagyapáik padjába ülnek. Elhelyezkedésükből ma is lehet következtetni az egykori ülésrendre. A vagyoni helyzet befolyását a régi ülésrendre nem tudtam megállapítani, de a maiban igen. A szegény sorsú édesapa valamikor a hátsó padban ült. Fiai iskolát végeztek, szakmát, mesterséget tanultak, jobb életmódba kerültek. Kiléptek édesapjuk szegényes életformájából. Rangjukon alulinak tartották a templomi hátsó padot, az elsőben foglaltak helyet. Igaz, vannak padok, ahonnan a régi családok kihaltak, helyeiket más vidékről betelepültek foglalták el. A régi ülésrendben az egyén helyét a hagyomány határozta meg, a betelepült esetében ez nem számított. Oda ült, ahova akart, de következetesen, mindig ugyanabba a padba. Ismerek olyan betelepültet is, aki régi faluja hagyományát magával hozta. Családját otthon az első pad illette meg. Jogosnak érezte itt is elől ülni. Az orgona mellett ma kántornó foglal helyet, de harangozó és fűjtató nélkül. A harang és az orgona ma gombnyomásra szólal meg.

Az asszonyoknál a rangbéli különbség elmosódott. Külsőleg nem lehet megállapítani, ki hova tartozik. Szép időjáráskor a kalapok és fejkendők eltűnnek a fejkéről. Minden asszony ondolálatlan, hajadonfőtt jön a templomba, rossz időben mindenki kalapban.

Csak a belső családok nőtagjai számára maradt meg az első pad. A tisztviselő asszonyok esetében az első pad kizárólagossága megszűnt. A második és a harmadik padban ülők egyenrangosították magukat az első padbeliekkel. Az előkelőbb déli ajtót veszik igénybe. Azért a többség megelegszik a nyugatival. A leányok csoportja felkerült a karzatra, az ifjakkal vegyesen.

Az úrasztalához való kiállítás hagyományos rendje általánosságában megmaradt, de részleteiben lazult. A gyülekezet ma is nemek szerint csoportosul. Az életkor szerinti kiállítás annyiban hagyományos, hogy házas- és nőtlen férfiak külön-külön, valamint özvegy és férjes asszonyok s leányok külön-külön csoportban

vesznek úrvacsorát. De a csoporton belül a korhatár már érvényét veszítette. Az elsőség most is a férfiaké, padoszlopok szerint, két csoportban állnak ki, előbb a déli, majd az északi fal melletti padokban ülők, korhatárra való tekintet nélkül. Az ifjabb nemzedék között van, aki előre serénykedik, az öregebbek között, aki hátra serénykedik. A fiatal fiúk csoportja sem tiszteli a konfirmálói sorrendet. Az aszszonyok a papi család nőtagjait még előnyben részesítik, de utánuk a korhatár elmosódik. A fiatal leányok csoportjában szintén így történik. A templomi ülésrendben ma is az ősök tisztelete nyilvánul meg.

A templomból kilépve nézzünk szét a piactéren. Ott terül el a templom cinterme az egyházi bejáratú iskola és a városháza előtt. Keleten a gimnázium udvara, nyugaton a Miklósi András vendéglője, a falurész bírójának háza, Fanizs mézárszék, Pál István cipőkészítő műhelye, a zsidó kereskedő üzletének hátulja, délen a Fő út járdája volt.

A piactér, a templomi ülésrend Dicsőszentmárton néprajzi hátterének jellegzetes része. Évtizedek leforgása alatt a hetivásár napja vasárnapról szerdára került át. Édesanyámtól hallottam, hogy gyermekkorában szerdán tanítási szünet volt. Féltették őket, nehogy a vásár forgatagában bántódásuk essen. Gyermekkoromban szerdán itt volt a gabona- és deszkapiac, a székelyek itt árulták szeke-reikről a deszkát, többnyire gabonáért cserébe. Az Abrudbánya környéki mócok itt kínálták a csebreiket és szapulókádjaikat. Kirakóvásárok alkalmával „Ringlis-píl”, körhinta repítette a magasba a faluról bejött fiatalokat. Egy bódében paprikajancsi szórazottatta a gyermekeket. Legnagyobb népszerűsége a kötél-táncosnak, „Trosnájder”-nek volt. A gimnázium és a református iskola teteje között egy vastagon sodort drótkötél volt kihúzva. Egy vasrúddal a kezében, oldallépésekkel ezen egyensúlyozott a nap hőse, a félelemtől remegő vásári nép bámulatára. A kirakóvásár sátorai a Fő út északi és déli oldalán, a járda mellett sorakoztak. Legnagyobb forgalma, a falusi legényeknek köszönhetően, a szív alakú tükrös mézeskalácsot kínáló sáturnak volt. A vizitába járó legények szívük választottjának ezt az ajándékot vitték.

Ezek után legyen szabad megállapítanom, hogy Dicsőszentmárton központja az unitárius templom s a piac tere volt – s az ma is. Bizonyosság rá, hogy 1902-ben ide építették a községházát. Ez tíz év múlva, a várossá nyilvánítás évében, 1912-ben városháza lett. A municípiummá fejlődött Dicsőszentmárton életét ma is innen irányítják. A piacteret 1945 után parkosították. Terebélyes fák lombja árnyékában padok várják az ügynézésben, sétáikban elfáradtakat.

A piactér közelében, a templomtól keletre van a kántori lakás. Régebb az iskola is itt volt. Dicsőszentmártonban először az unitáriusok rendelkeztek iskolával, már 1672-ben. Két évszázadon át működött. 1872-ben, a többi felekezeti iskolával együtt, a magyar állam gondozásába került.

A templomtól nyugatra van a papi telek és lakás. A papi lakástól délre volt gyermekkoromban az unitárius felekezeti iskola. Eredetileg tanácsteremnek készült.

A 19. század utolsó éveiben az unitárius szőlőgazdák szüretkor mustadományaikat összetöltötték, a kiforrt bor árából épült a tanácsterem. Trianon után megszűnt a magyar nyelvű oktatás. Minden dicsői magyar egyházközség felekezeti iskolát létesített, az unitárius is. Iskolánknak a tanácsterem adott otthont. Két tanterme volt, az utca felől a kisebbik. Ez magasabbra épült, mint a nagyobbik. A kettőt széthúzható deszkafal választotta el egymástól. Amint azt a zsákodi iskolánál is láttuk, az épület nappal a gyermekek oktatását, este a felnőttek kulturális tevékenységét szolgálta. Műsoros estélyek alkalmával a deszkafalat széthúzták, a kisterem lett a színpad, a nagyobbik a nézőtér. A kisteremben nappal Gvidó Béláné Molnár Katalin tanította az I–II. osztályt, a nagyobbikban Török János igazgató úr a III–IV. osztályt. Pedagógus és tanítvány viszonyára jellemző, hogy a kisebbek tanító nénijüket Kata néniként emlegették. A nagyobbak Mikulás-nap reggelen padjaikban egy-egy csomag cukorkát találtak.

A nagyterem hátsó részén szintén széthúzható deszkafal választott el egy kis helyiséget. Szerdánként itt működött a hitelszövetkezet, Gvidó Béla esperes és Pálfi István pénztáros közreműködésével. Román és magyar földművesek kaptak itt olcsó kamatú hitelt földvásárlás céljára.

Az unitárius iskolába sok református gyermek is járt, mivel a reformátusban betelt a hatóság által engedélyezett létszám. A mi iskolánkban még volt hely. A két iskola között más testvéri kapcsolat is létesült. Idővel az unitárius iskola épülete bővítést igényelt. Amíg a munkálatok folytak, addig mi, unitárius tanulók a reformátusokhoz jártunk.

Iskolás életünknek is volt néprajzi háttere. Már a növendékek társadalmi származása is ezt jelzi. A polgári osztályt mi, az esperes három unokája képviseltük, a többiek az alszeg földműves családjainak gyermekei voltak. Mi a hátunkra csatolt táskában vittük a palatáblát és az ábécéskönyvet, ők a vállukra akasztott tarisznyában hozták.

A palatáblának egyik oldala vonalas volt, erre róttuk a betűket, a másik oldala kockázott. Ezen hatoltunk be a számok világába. A betűket, számokat hegyes palavesszővel írtuk a palatáblára. Oldalához volt kötve a szivacs vagy vizes rongy. Ha új beírásra került a sor, a régit letöröltük. A számolásnál nagy segítségünk volt a katedrán elhelyezett számológép. Fakeretek közé erősített tíz drótszálon lehetett mozgatni a 10-10 golyót. Könnyen megtanultuk a négy alapműveletet, a kétszerkettőt. Két-két golyót egymás mellé húztunk, s kijött a négy.

A néprajzi háttér szünetben valósult meg, játék közben. Kiadós esők után az iskola kapuja előtt kis patak csordogált. Ezen papírhajóinkat úsztattuk. Szép időben „cucihátztunk”, vagyis lovagoltunk: egyik társunk a másikat lovaglólülésbe a nyaka köré vette, és hasonló lovas társával futásnak eredtek. Fogócskáztunk, bújócskáztunk, pitykéreztünk és sántalábaztunk, bújóbújzöldágastunk, s ha kedvünk kerekedett, kígyófarkastunk: kinyújtott két kezünkkel jobb és bal oldali társunk kezét megfogva, hosszú sort alkottunk, és futottunk. Egyszer csak a sor közepén egyik gyermek elrántotta a kezét, s a sor szélső része nagy kacagás közben a földre suppant.

A néprajzi háttérnek egy másik fontos része a ragadványnév, a hasonló nevű személyek egymástól való megkülönböztetésére szolgál. Faluhelyen az emberek jobban ismerik egymást ragadványnevekről, mint az anyakönyvezettől. Így volt ez Dicső alszegében is. A ragadványnevek egy része családi eredetű, másik részük származási hellyel, foglalkozással, testi, lelki tulajdonsággal kapcsolatos – állapítja meg Tárkány Szücs Ernő. A gyűjtött 40 ragadványnevet nem sorolom fel mind. Néhány jellegzetest választottam ki. Legrégebbi a Matika név. Már 1800-as évek eleji dokumentumban is találok vele. A Szabó és Pál az egymással rokon családokat jelöli. 1848 előttről származik a Gyakó. Ez időben jött be Magyarsárosról a jobbágy Bartha György, három családossal fiával és három hajadon leányával. Tőlük származott el a Dicsői Bartha Gyakó nemzetség.

1849-ből is származik ragadványnév. Kossuth Lajos neve az egyik dicsői Szabó családban apáról fiúra szállt. A család elődje mint huszár részt vett a magyar szabadságharcban. Világosból hazajöve, magával hozta a Kossuth-nótát. Munkája vagy pihenés közben ezt dalolta. Családja tagjait is megtanította a nótára. József fia az unitárius egyháznál harangozó lett. Vasárnaponként a torony ablakán kihajolva, énekszóval így hívogatta a híveket a templomba:

Kossuth Lajos azt izente,
Elfogyott a regimentje...

Ő a dicsőiek szemében már nem volt Szabó, csak Kossuth Jóska. Fiát, leányait a gyermekek, s majd fiatal társaik csak ezen a néven szólították. Az unitárius templomban a Kossuth-férfiak és -asszonyok külön padban ülnek ma is. (Landgraf 1985: 258.)

A „Kossuth családhoz” műrokonok szála is fűztek. Édesanyám s a harangozó fia, Kossuth Jóska tejtestvérek voltak. Édesanyám és a harangozóné fiacskája egy napon születtek. Mindkét gyermeknek anyatejre volt szüksége. Az esperesnének, nagymamának szűkösen, a harangozónénak pedig bőven volt. Így az esperesné csecsemőjét is ő tudta szoptatni. Az egy anyatejen felnőtt két gyermek egymást egész életükben testvérnek tekintették. Azok voltak a harangozó többi gyermekei is: Kossuth Juliska, Mariska és Katica.

Az 1914–1918-as háborúból is származnak Huszárok, Bancsi Miklóssy Ferenc és Csiki József hozták magukkal ezt a nevet. A ragadványneveknek családi vonatkozású változatai is vannak, különösen a sok Szabó nevet különböztetik meg ezekkel. Gyurka Marci, Gyurka Pista, van három nemzedékre is visszamenő Bandi Miklós Jóska. A Szabók kaptak más nevet is: Fenyő Marci, Cérna Ferkó; a Pálokat is meg kellett különböztetni egymástól: Pál Jancsi Jóska, Pipás Marci – a pipa mindig a szájában lógott –, Pál András Juhos, Farkas Marci, Kis Jancsi János. A két gazdag Báthory közül az egyik Amerikás, a másik Parasztbáró, de van Cséplőgépes Báthory is. Testi fogatkozású: Sánta Udvar, Süket Bartha.

Amikor több nemzedék élt egy családi közösségben apai felügyelet alatt, az apának jogában állt a családtagok erkölcsi élete felett őrködni; Barthának házasságon kívüli gyereke született, ezért az apja úgy pofon vágta, hogy belesüketült, így kapta a Süket ragadványnevet; továbbá Vak Barabás, 11 Ujjú Molnár, Gangas János (pökhendi, hivalkodó). Ismeretlen eredetű ragadványnev a Fuszi, Pupó, Bárosz. Amíg a helynév gyűjtése 40 éves, addig a ragadványneveké alig pár napos. A 84 éves Szász Károlynak és idős Bartha Sándor hasonnevű 62 éves fiának köszönöm a ragadványneveket.

Utoljára maradtak a folklóralkotások, a néprajzi háttér jellegzetes része. Egy verbunkos bekiáltóra a 72 éves Durugy Samuné Miklósi Zsuzsika néni emlékezett:

Jajj annak a fának,
Kit fejszével vágnak.
Jajj annak a lánynak,
Kit mindig gyaláznak.

Engem is gyalázott
Egy semmirevaló,
Ássa ki a szemét
Két fekete holló.

*

Úgy szeretem a szőkét,
Mint a szőlőszemecskét.
De még jobban a barnát,
Mint a borizú almát!

Zsuzsika néni ennél szebbet is tudott: *A három árva* „ötös változatát”:

Kelj fel, anyám, édesanyám,
Kelj fel, anyám, édesanyám,
Nincs ki gondot visel ránk.

Hiába van édesapánk,
Hiába van édesapánk,
Nem visel gondot ránk.

Gyere vissza, szépen kérünk,
Gyere vissza, szépen kérünk.
Vidd magaddal mind az ötünk,
Vidd magaddal mind az ötünk.

Mert jajj annak, aki árva,
Mert jajj annak, aki árva,
Mert azt senki nem sajnálja.

Kelj fel, anyánk, édesanyánk,
Kelj fel, anyánk, édesanyánk,
Mert elszakadt a gyászruhánk.

Nem kelhetek, öt kis árvám,
Nem kelhetek, öt kis árvám,
Van már néktek mostohátok.

Van már néktek mostohátok,
Van már néktek mostohátok,
Aki gondot visel rátok.

Amíg tisztát ad reátok,
Amíg tisztát ad reátok,
Vért virágzik a hátatok.

Zsuzsa nénit gyermekkorában nagyanyja altatta ezzel a balladával. A ballada néhány sora analóg a *Három árva* régi stílusú ballada néhány sorával.

Az éneknél tartva megemlítem, hogy a dicsői régi öregek hagyományában megőrződött Petőfi Sándornak *Fürdik a holdvilág...* című, megzenésített versének eredete: „Petőfi Sándor diákkorában egy sűrű, nagy erdőn ment keresztül. Betyárok tanyáztak ott, Rózsa Sándor legényei. Körülfogták a vékony öltözetű diákot, éhes volt szegény, rászóltak: «Addig innen el nem mész, amíg rólunk is nem írsz egy verset. Diákokról, színészekről írtál – s nem tudom, kiről írtál még –, minket se hagyj ki!» Éjszaka volt, szépen világított a hold. Petőfi kénytelen volt leülni egy farönkre, hogy megírja a verset. Akkor írta meg ezt a *Fürdik a holdvilág az éj tengerében* című versét. Na, most már levetették gyenge ruháját, adtak rá új, meleg ruhát. Felpakolták elemózsiával, s útjára engedték. Ezt mondták Dicsőben.” (Magyar 2005: 84, 141. sorszám.)

Az irodalomtörténet nem tud arról, hogy a költő járt volna Dicsőben, de a szájhagyomány igen. „Tudja, az hogy történt? Az úgy vót, hogy Petőfi jött, s nagy hadsereg jött vele. Dicsőn alólról jöttek felfelé. Dicsőbe érve elsötétedtek. A bírót kérték, rendeljen nekik szállást. S aszonta a bíró, hogy itt nem lehet megszállni. Menjenek tovább! Erre mondták azt, hogy Dicsőnek nem is dicső, Mártonnak is csak Marci!” Jókai későbbi mondását Petőfi ajkára adták. (Magyar 2005: 84, 142. sorszám.)

A néprajzi háttér másik jellegzetes része a névátadásban van, melyet a sírfeliratról is megismerhetünk. Dicsőben meghalnak az édesapák, de nevük utódaik-

ban tovább él. A temetőben egy sírkőfelirat mutatja: „Itt nyugszik Durugy Samu a Ferencé”, s az életben megszületett Durugy Ferenc a Samué.

Ebben a családban az öreg Biblia mindig a kisebbik fiúra öröklődött. Az utolsó jogos örökös, párttag lévén, kivonta magát a Biblia hatása alól, nem tartott rá igényt. A nagyobbik fiú tulajdona lett. Ezeket a feljegyzéseket olvastam benne:

„...az orgona készült 1824-ben

1880-ban október 30-án a föld... nagy Rázkódás, nagy robbanással...

DicsőSzt. Mártoni Unitárius ekklesiába volt Püspöki Visitacio 1883 Sept. 29-én. Ferencz József püspök alatt.

1883-ba július 7 és 9-én öntött ki a Küküllő, abban az évben nem termett semmi a réten.

1894. június 3-án köszöntött bé Gvidó Béla unitárius esperes ezen teksztussal Krónika I. könyv. 28 r. 20v.

1896. aug. 12-én volt a nagy jég hullás.

1897. december 12-én jött fel a gőzös egész Dicsősz.mártonig, szépen feldíszítve koszorúkkal és nemzeti lobogókkal.

1913. július 10-én volt nagy vízáradás, amilyen soha nem volt, amióta a mostani emberek tudják

id. Durugy Samu

Drága jó édesapám meghalt 1916. július 5-én (szombaton), 17-én temettük el, 60 éves korában. Gvidó Béla esperes e textussal prédikálta el igen meghatóan: »Elesett a mi fejünknek koronája« (Siralma könyve V. r. 16).

Durugy József (Samué)”

E szöveg alatt ceruza kézírással: „»Durugy József (Jánosé) fogász tanuló 1929. III. 18.

Drága jó férj és édesapa, Durugy József, nyug. Tisztv. Meghalt 1948. IX. 9-én este 7 órakkor, 65 éves korában, 11-én temettük (csütörtöken), Lukács Sándor lelkész textussal (igével) prédikálta el:

Boldog az, aki az Úrban halt meg« (János ev.). Feljegyezte szerető felesége, Vass Irma”

A dicsői unitáriusok hite a Biblián alapult, de a hiedelem is megérintette őket. A 71 éves Durugy Pál ny. cukrászmester gyermekkori barátom. 1992-ben az alábbiakat közölte:

„Nagyanyám, mikor látta, hogy betegség kínoz, vizet vetett. Egy csopor vízbe egyenként három-három szem szemet dobott. Minden szemnél a pohár felett keresztet vetett ezzel a mondókával:

Aki Palit megigézte,
Kígyó f.. a szeme közé,
Gyógyulj meg!

Ha a szén a víz alá szállt, akkor a beteg meg volt igézve. A széndarab állásából vagy formájából meg tudta állapítani, hogy férfi vagy asszony igézett-e meg. Három ujjával belenyúlt a vízbe, homlokomra háromszor keresztet vetett. A vízből háromszor egy-egy kortyot velem megitatott. Végül a vízből az ajtó sarkába is loccsantott.”

Ezt már személyes emlékeimből merítem: Akkor még nem sejtettem, csak most ébredek rá, hogy néprajzi vonatkozású volt, és a hiedelemkörbe tartozott az Ördögök háza. Ott állt a domboldali utcasorban. Mi, gyermekek kétrét görnyedve remegtünk el ablaka alatt. Féltünk, nehogy meglássanak, s elvigyenek az ördögök.

Nyugdíjasként az egykori legények adatközléséből jegyeztem le a jeles napok szokásai közül a karácsony, ó-, újesztendő ünnepkörhöz tartozókat. Részletes leírásukat a Csíkszeredában megjelenő *Kútforrás* című folyóirat közölte:

A karácsonyi, újévi ünnepkör szokásai a régi Dicsőszentmártonban •

A város fejlődése a kántálásban is visszatükröződik. Kezdetben az unitáriusok voltak többségben. A néhány református legényt is maguk közé fogadták. Ekkor egy csoportban kántáltak. Az iparosodás folytán a szomszédos falvakból beköltözöttelkel a reformátusok száma megnövekedett. Ekkor már két csoportot szerveztek, de mindkettő vegyes felekezeti volt.

Karácsony előtt 3-4 héttel megkezdődött a kántálási előkészület. A 17–25 év közötti legények hetente kétszer összegyűltek. Kezdetben a „táncolóházban”, az alszegi Udvar Sándornál, majd amikor elkészült, az unitárius „teremben” 20-25 legény alkotott egy csoportot. Beköszöntőket választottak. Csoportonként 2–2-t, akik versmondásban házanként egymást váltották. A köszöntő szövegét az előtűk járt nemzedéktől vették át. Az énekeket is megtanulták. Az 1920-as évek elején, amikor nem volt az unitáriusoknál kántor, az öreg Szabó György tanította be azokat. Később a mindenkori unitárius énekevezér, Fazakas József, az 1930-as években Török János igazgató-tanító úr. Az énekeket is az idősebb nemzedéktől örökölték. Kezeseket is választottak, akik a rendre, a fegyelemre vigyáztak, az ajándékpénzt összegyűjtötték és kezelték, a zenészeket megfogadták, hogy az ünnepi táncon muzsikáljanak.

Karácsony szombatján az előkészület színhelyéről du. 6 órakor elindultak kántálni. Az úton rendben, kettős sorokban haladtak. Az unitárius esperesnél kezdtek, onnan mentek a református lelkészhez, s a felszegben lakó polgári családoknál („az uraknál”) folytatták. Minden magyar házhoz betértek. Az üvegyári „kolóniába” is eljutottak. A kapun belépve, a tornácon vagy az ablak alatt szép csendesen megálltak. Az 1920-as években a csoport vezetője és családfő között rövid párbeszéd alakult ki:

A vezető beszólt: „Benn van-e jámbor gazda a maga hajlékában?”

Válasz: „Benn vagyok.”

Vezető: „Egy isteni dicsérettel megtisztelnók, ha meghallgatnának.”

Válasz: „Meghallgatjuk.”

Az 1920-as években egy szólamra, az 1930-as években három szólamra, az Unitárius énekeskönyv 192. számú énekének, *A Sionnak hegyén* kezdetű dallamára ezt énekelték:

Betlehembe' születék Krisztusunk, amint az írás mondja,
Egy jászolban veszi kezdetét az ő földi sorsa.
Az angyalok a pásztorokat a jászolhoz küldék,
Hogy őt látván, Istent dicsérnék, hálaival tisztelnék.

Az ének elhangzása után a beköszöntő így szólt a ház népéhez: „Vallásos szokás az, mely minket e tisztas házhoz vezérelt. Itt szívünk kívánatait, vallásossággal telt keblünk érzelmeit egypár szóban nyilvánítsuk, ma van az a jeles nap, melyen az emberiség megváltója született.

Amidőn a betlehemi pásztorok csillag által vezéreltetve föllelték a kisded Jézust,
Neki hódolattal és adományokkal kedveskedének,
Mivel az Úr angyala mondá nekik:
Ne féljete, mert hirdetek néktek nagy örömet, mely az
Egész népnek öröme léssen, mert született nekünk
Meváltónk a Dávid városában.
Ezen szent nap emlékét szívünk is visszhangoztatja.
Éppen ezért kívánjuk, hogy a Teremtő e ház mélyen tisztelt urát, kedves családjával együtt tartsa meg.

Az élet nehéz útjain mindnyájukat vidámságban és boldogságban részesítse, hogy a karácsonyi, valamint az újévi ünnepeket is lelkük melegedésével megszentelve, számtalanszor megérhessék és megünnepelhesék.

Ezt mi mindannyian szívünkől kívánjuk, kik az Úr Jézus születése napján itt megjelentünk.

Éljen soká e ház tisztas népe, szívünkől kívánjuk!
Éljenek soká!

A házigazda dióval, kaláccsal, pénzzel ajándékozta meg a kántálókat. A begyűlt pénzösszeg egy részével egyházaikat segítették, másik részével a zenészeket fizették, akik az ünnepi tánc alkalmával muzsikáltak. A köszöntő után ezzel az énekkel búcsúztak a ház népétől:

Az egész Betlehem felett
Egy ragyogó csillag égett.
Az égi angyalok ajkán
Zengett a magasztos ének.

Kántálás végeztével a táncolóházban, illetve a „terem”-ben összegyűltek, és áldomást tartottak.

Karácsony szombatján este, míg a nagy legények házról házra járva kántáltak, addig a kis gyermekek otthon az angyalt várták.

A gazdálkodó családoknál „az angyal karácsony éjjelén a kéményen át hozta az ajándékot: diót, almát, szentjánoskenyeret, és tette az előre elkészített cipőkbe” (M. F.). Egyes gazdálkodó családoknál a gyermekek megajándékozása ó- és újév éjszakáján történt.

A polgári családok gyermekeinek karácsony szombatján este az angyal szép karácsonyfát hozott, s alája sok ajándékot. Fényes gömbök, színes szalagok, „angyalhaj”, aranyozott dió, alma, szaloncukor díszítette a fát. Az angyal meggyújtotta a gyertyákat, csengetett, mire a gyermekesereg örömköltésök között berohant, és ámulva-bámulva a fényszóróktól szikrázó karácsonyfát, számba vette az ajándékokat. Minden ajándékra rá volt írva, kinek az anyala hozta. A testvér családok egymás gyermekeit kölcsönösen megajándékozták. Egymást sorra felkeresték, s örvendtek gyermekeik boldogságának.

A szülők ezen az estén kivételesen meghosszabbították gyermekeik kilenc órai lefekvés idejét, s azok éjfélig fennmaradhattak. Az angyal hozta ajándékokkal játszhattak. A gyermekek számára nagy meglepetés volt az angyaljárás, majd keserű kiábrándulást okozott az igazság felismerése. Gyermeki világuk egy szép álma semmisült meg.

Karácsony elsónapján délelőtt minden megkonfirmált unitárius, református egyháztag úrvacsorával élt. Délután, vecsernyéről kijövet a legények a kántálást folytatták. A kántálók csoportjában ünnep szombatján és most is a gazdálkodó családok ifjai vettek részt. Elsónapján du. ezeket a családokat köszöntötték az Alszegeben. A nitrogéngyár kolóniájába is eljutottak a tisztviselő családokhoz. A gazdálkodók István és János nevű családtagjait így tisztelték meg:

Éltesse Istenünk soká,
Harsongjon énekünk soká!
Éljen, éljen soká!

Ilyenkor behívták, s az egész csoportot „megemberelték”. Megtörtént, hogy nagylányos házhoz az egész csoportot beinvitálták, kaláccsal, borral kínálták meg. Béli Gergely grófnál egy külön helyiségben előre ki volt készítve a kalács és a bor. Az ének és a köszöntő elhangzása után minden kántálót két pohár borral kínáltak meg s egy szelet kaláccsal. A gróf minden kántálóval külön kezet fogott, így köszönte meg a tiszteletadást.

Az alszegei csoport is áldomással fejezte be kántálását. Elsónapján du. 5 órai kezdettel az egyházak felekezeti iskoláikban karácsonyfa-ünnepélyt tartottak, ajándéksomag kiosztásával. Ezen a gyermekek alkalmi versekkel, énekekkel, kis színdarabokkal szerepeltek. Az unitárius karácsonyfa-ünnepélyen Török János

igazgató úr a nagyobb iskolásokkal betlehemes játékot is adatott elő. Így azok a gyermekek is örvendhetek a karácsonyfának, akiknek otthonában nem volt. Az iskolai karácsonyfa később elterjedt, s minden család számára általánossá vált.

A karácsonyfa-ünnepély ma is élő szokás. Mindegyik egyház a maga templomában elsónapján este a vallásórára járó gyermekeivel megrendezi, ajándékcsoomag-osztással. A római katolikusok betlehemeznek is. Másod- és harmadnapján délután, a vecsernyei istentisztelet véget értével tánc volt. Harmadnapján éjfélkor a legények nem mentek haza. Aki eltávozott, azt taligán vagy szánkón megkötözve visszahozták. Zenészekkel mentek a lányos házakhoz hajnalozni. Az ablak alatt világi énekeket énekeltek. Bentről gyufát gyújtottak, így jelezték, hogy a köszöntést elfogadták. Hajnalozás után visszatértek táncolni. A leányok virradatkor mézes pálinkát és kalácsot vittek, aprószentek napján tartott a tánc.

Ősztendő estéjén a legények, később a dalárdisták a „teremben” összegyűltek. Az első harangszónál, mely az óvet búcsúztatta, a templom előtt elénekelték az *Unitárius énekes könyvből* a 164. számú éneket, a 190. zsoltárt, a *Tebened bízunk* dallamára az *Esztendők eljönnek s elenyésznek* kezdetűt. A második harangszó az új évet köszöntötte, akkor a 122. éneket, az *Esztendők és idők...* kezdetűt énekeltek. A lelkész az összegyűlt nép előtt köszöntötte az új esztendőt.

A gyermekek ostorcsattogatással járták végig az utcákat.

Aranyvíz. „Szilveszter éjjelén, ahogy az új évet köszöntő harangszó elhangzott, édesanyám a vederrel a kútra ment, vizet merített, behozta, s így szólt hozzánk: «Itt az aranyvíz, igyatok belőle, ez szerencsét hoz».” (B. S.)

„Ősztendő éjfélkor édesapánk maga ment a kútra vízért. A vedreket megtöltötte, s mikor behozta, mondta: «Itt az aranyos víz, ebből mosakodjatok, gyermekek, mert szebbek lesztek».” (D. P.)

Aranycsikó. „Szilveszter estéjén a cipőinket kitakarítottuk, az ágy mellé szép rendben leraktuk. Újév reggelén felébredve almát, diót, szentjánoskenyeret, fűgét, cukorkát találtunk bennük. Szüleink azt mondták, hogy az aranycsikó hozta az éjjel.” (B. S.)

Vízkereszt. Az alszegben a Szilvási utcában laktunk. Nagybátyámék a város felső részén, a Küküllő hídja mellett. A román pap minden vízkeresztkor ott szentelte a folyó vizét. Szüleim felküldtek, hozzak egy korsó szentelt vizet. Hazahoztam, ebből öntöttünk a marhák vizébe. Megpreckeltük belőle az istálló és az olak falát.

Adatközlőim:

Bartha Sándor, sz. 1920-ban. Unitárius magyar földműves, ny. gyári munkás, 7 elemi végzett. (B. S.)

Durugy Pál, sz. 1921-ben. Unitárius magyar, ny. cukrászmester, 4 algimnáziumi osztályt végzett.

Füleki József, sz. 1915-ben. Unitárius magyar, földműves, 7 elemi végzett.

Miklósi Ferenc, sz. 1917-ben. Unitárius magyar, földműves, ny. gyári munkás, 7 elemiit végzett.

Papp Sándor, sz. 1902-ben. Unitárius magyar, földműves, 7 elemiit végzett.

Páll Márton, sz. 1913-ban. Református magyar, 6 elemiit végzett.

Mindannyian Dicsőszentmártonban születtek és éltek.

(Gyűjtötte Adorjáni Rudolf Károly, unitárius lelkész. Gyűjtés helye és ideje: Dicsőszentmárton, 1970. december 28., 1992. február 18., március 8., 28.)

(Adorjáni 2006a.)

